Problemy związane ze starzeniem się ludności

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Audiobook
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Problemy związane ze starzeniem się ludności

Źródło: Pixabay License, https://pixabay.com/pl/service/terms/#license, dostępny w internecie: www.pixabay.com.

W dzisiejszych czasach coraz częściej słychać, że społeczeństwa się starzeją. Wydaje się to normalne, bo przecież każdy człowiek się starzeje. Warto przy tym zauważyć, że generalnie ludzie żyją coraz dłużej. W krajach wysoko rozwiniętych – dzięki postępowi medycyny i farmacji – ludzie dożywają kilkudziesięciu lat i nie umierają na choroby, z którymi kraje słabo rozwinięte nie potrafią sobie jeszcze poradzić. Czy na starzenie się społeczeństwa ma jednak wpływ wyłącznie to, że żyjemy dłużej?

Z dzisiejszej lekcji dowiesz się, co jeszcze – poza medycyną – wpływa na długość życia, a także co się dzieje, jeśli w społeczeństwie rośnie liczba osób starszych.

Twoje cele

- Poznasz, na czym polega proces starzenia się społeczeństwa.
- Scharakteryzujesz problemy wynikające z procesu starzenia się społeczeństw.
- Wyjaśnisz przyczyny zjawiska starzenia się społeczeństwa.

Przeczytaj

Rozważając problemy związane z procesem starzenia się ludności, przypomnij sobie podstawowe pojęcia demograficzne, takie jak: współczynnik przyrostu naturalnego, współczynnik reprodukcji brutto, struktura wieku ludności oraz długość trwania życia. Współczynnik przyrostu naturalnego jest jedną z najbardziej popularnych miar ruchu naturalnego ludności. Współczynnik stanowi różnicę między liczbą urodzeń i liczbą zgonów odniesioną do 1000 osób, czyli wyrażoną w promilach. Takie ujęcie pozwala na porównanie dwóch lub więcej jednostek o różnej liczbie ludności.

Charakterystyka demograficzna społeczeństwa obejmuje również zagadnienie długości trwania życia (dalsze trwanie życia). Jest to przewidywana długość życia osób w danym wieku. A najczęściej analizuje się przewidywaną długość życia osób urodzonych w danym roku, czyli noworodków.

Każde społeczeństwo jest zróżnicowane pod względem wieku. Ludność można podzielić na dowolne grupy wiekowe, jednak aby móc porównywać społeczeństwa między sobą, ustalono pewien schemat, czyli grupy o określonym wieku. Dlatego pod uwagę bierze się wiek przedprodukcyjny, produkcyjny i poprodukcyjny. Są to tzw. ekonomiczne grupy wiekowe. Społeczeństwa państw słabo rozwiniętych charakteryzują się młodą strukturą wiekową, czyli dużym udziałem osób w wieku przedprodukcyjnym. Natomiast państwa wysokorozwinięte cechuje zjawisko odwrotne – starzenie się społeczeństwa – o czym więcej dowiesz się z niniejszej lekcji.

Co oznacza starzenie się społeczeństwa?

Starzenie się społeczeństwa to proces demograficzny obejmujący wzrost udziału osób starszych w społeczeństwie. Za osoby starsze należy rozumieć osoby w wieku poprodukcyjnym, czyli kobiety w wieku 60 lat i więcej oraz mężczyzn w wieku przynajmniej 65 lat (taki przedział wiekowy można wyróżnić w Polsce). Ze względu na wydłużające się trwanie życia, w statystykach uwzględnia się także odsetek osób powyżej 80. roku.

Co jest powodem rosnącego udziału osób starszych w całkowitej liczbie ludności kraju?

Można wyróżnić kilka przyczyn procesu starzenia się społeczeństwa. Po pierwsze wydłużające się trwania życia powoduje, że w społeczeństwach żyje więcej osób w wieku powyżej 65. roku życia. Sprzyja temu przede wszystkim postęp w medycynie i rosnąca świadomość ludzi w zakresie badań profilaktycznych i dbania o zdrowie. Drugą przyczyną procesu starzenia się populacji jest zmiana modelu rodziny. W starzejących się społeczeństwach rodzi się mniej dzieci, charakterystyczne są rodziny bezdzietne oraz rosnący odsetek osób wybierających życie w pojedynkę. Zmniejszającemu się odsetkowi osób najmłodszych i rosnącemu odsetkowi osób najstarszych towarzyszą zmiany liczebności osób w wieku produkcyjnym, które mogą być potęgowane emigracją (ujemne saldo migracji). Należy pamiętać, że w migracjach dominują osoby młode.

Konsekwencje starzenia się społeczeństwa

Proces starzenia się społeczeństwa ma wiele konsekwencji, zaliczyć do nich należy:

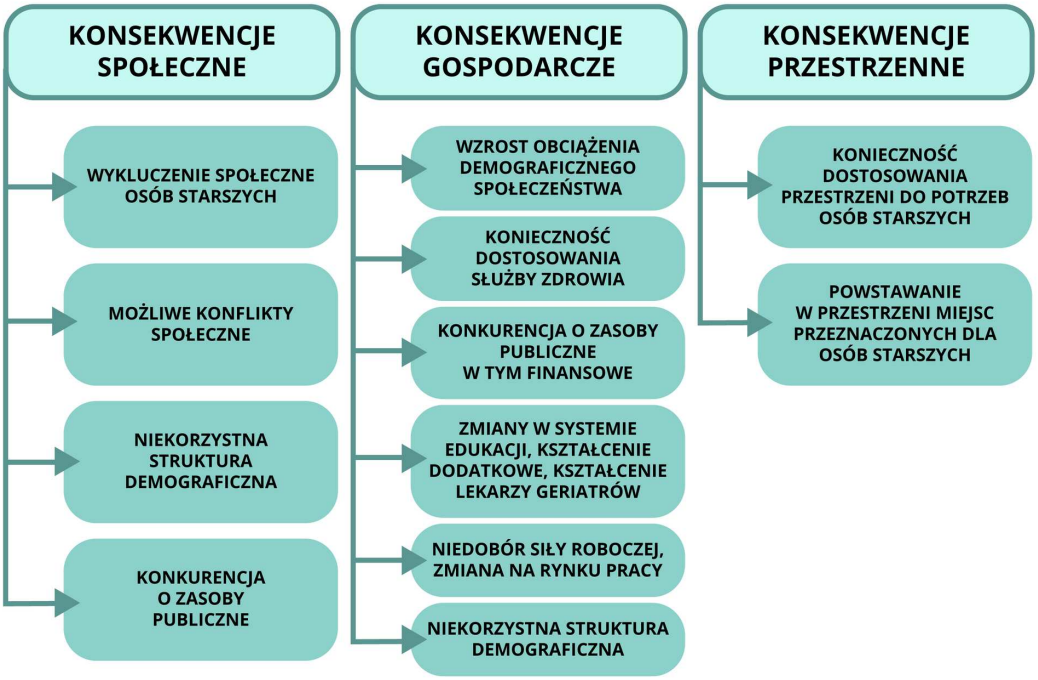

Konsekwencje starzenia się społeczeństwa

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/.

Problemem związanym ze starzeniem się społeczeństwa są **konsekwencje ekonomiczne** płynące ze zmiany struktury wiekowej ludności. Jak wiadomo, na strukturę tę składają się trzy grupy wiekowe – osoby w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym. Co się dzieje, jeśli rośnie odsetek osób najstarszych, a maleje odsetek pozostałych grup wiekowych? Zwiększa się tzw. obciążenie demograficzne społeczeństwa, czyli stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym. Warto zauważyć, że do osób w wieku nieprodukcyjnym zalicza się zarówno

osoby w wieku przedprodukcyjnym, jak i poprodukcyjnym. Spadek odsetka osób w wieku przedprodukcyjnym zmniejsza obciążenie, ale w przyszłości będzie stanowić poważny problem, gdyż – analogicznie po przejściu mniejszej ilości osób w wiek produkcyjny – obciążenie automatycznie wzrośnie. Osoby w wieku nieprodukcyjnym to osoby, które nie generują produktu krajowego brutto, w przeciwieństwie do osób w wieku produkcyjnym, które wnoszą wkład w PKB i tym samym muszą „utrzymać" osoby w wieku nieprodukcyjnym, czyli dzieci i osoby przebywające na emeryturze i rencie. Dlatego problemem jest sytuacja, w której rośnie liczba ludzi, którzy nie generują dochodów, i jednocześnie zmniejsza się liczba osób generujących PKB. Jednym z rozwiązań tego problemu jest przesunięcie wieku emerytalnego, tak aby uprawnienia emerytalne nabywane były w wieku późniejszym. W ten sposób więcej osób zaliczonych zostaje do grupy w wieku produkcyjnym. Następuje przesunięcie w strukturze wiekowej ludności i zmienia się wartość współczynnika obciążenia demograficznego.

Poniżej podano wzór na obliczenie współczynnika obciążenia demograficznego:

$$\frac{liczba\ osób\ w\ wieku\ nieprodukcyjnym}{liczba\ osób\ w\ wieku\ produkcyjnym} \times 100$$

Kolejnym problemem wynikającym z faktu rosnącego odsetka osób w wieku poprodukcyjnym i rosnącej średniej długości życia jest zwiększone zapotrzebowanie na opiekę zdrowotną i pozostałe usługi opiekuńcze. Z jednej strony przybywa osób, które ze względu na wiek będą potrzebować opieki zdrowotnej. Rośnie więc zapotrzebowanie na lekarzy pierwszego kontaktu, lekarzy specjalistów, w tym geriatrów, a także lekarzy specjalizujących się w chorobach charakterystycznych dla osób starszych. To z kolei wpływa na organizację studiów medycznych, gdzie promuje się określone specjalizacje. Pojawia się też większe zapotrzebowanie na badania profilaktyczne. Z drugiej strony osoby starsze, częściej niż te w wieku produkcyjnym, żyją samotnie (większy odsetek wdowców i wdów), a w połączeniu z chorobami, a często i niepełnosprawnościami (mogącymi wynikać z wieku), potrzebują stałej lub doraźnej opieki. Dlatego rośnie zapotrzebowanie na opiekę w postaci domów spokojnej starości czy domów dziennego pobytu.

Innym problemem związanym z procesem starzenia się społeczeństwa jest utrudnione codzienne korzystanie z przestrzeni publicznej przez osoby starsze. Osoby te wraz z wiekiem mogą mieć problemy z poruszaniem się, widzeniem i ogólnym postrzeganiem otoczenia. Utrudnieniem w codziennym funkcjonowaniu tych osób są np. przejścia podziemne, wysokie schody, krawężniki, brak wind w budynkach mieszkalnych i użyteczności publicznej. Obecnie przepisy budowlane wymagają, aby nowo powstające obiekty były dostosowane do potrzeb i możliwości osób starszych i ludzi z niepełnosprawnościami, jednak wiele istniejących budynków takich wymogów nie spełnia, a czasem nie może spełnić (np. brak możliwości budowy windy w budynku ze względu na jego cechy techniczne). Tam, gdzie jest to możliwe, dokonuje się zmian i przekształceń, np. w postaci likwidacji przejść podziemnych lub przejść naziemnych.

Kolejnym problemem zmiany struktury wiekowej społeczeństwa jest niedobór siły roboczej. Wynika on z faktu malejącego odsetka osób w wieku produkcyjnym oraz rosnącego odsetka ludzi, którzy przeszli na emeryturę lub rentę i ze względów zdrowotnych lub osobistych nie mogą lub nie chcą podejmować zatrudnienia. Wiele miejsc pracy nie jest dostosowanych do możliwości osób starszych lub nie może zostać dostosowanych ze względu na specyfikę samej pracy. Jest to ogromny problem dla pracodawców, którzy mają trudności w znalezieniu chętnych do wykonywania określonych zawodów. Z tego powodu powstają programy aktywizujące osoby starsze, tak aby te, które chcą jeszcze pracować, mogły podnieść swoje kwalifikacje, dostosowując się do potrzeb rynku pracy.

Proces starzenia się społeczeństwa w Polsce i na świecie

Odsetek osób starszych na świecie (powyżej 65. roku życia) jest stosunkowo niewielki, ale w ostatnich kilkunastu latach wyraźnie się zwiększył. Należy pamiętać, że państwa świata są bardzo zróżnicowane – w jednych proces starzenia się społeczeństwa jest już bardzo zaawansowany, w innych jeszcze się nie rozpoczął. W 2000 roku odsetek osób w wieku przynajmniej 65 lat wyniósł 6,89%, w 2017 natomiast już 8,70%. Jak kształtowała się struktura demograficzna w poszczególnych państwach? Przyjrzyjmy się najpierw danym dotyczącym państw europejskich.

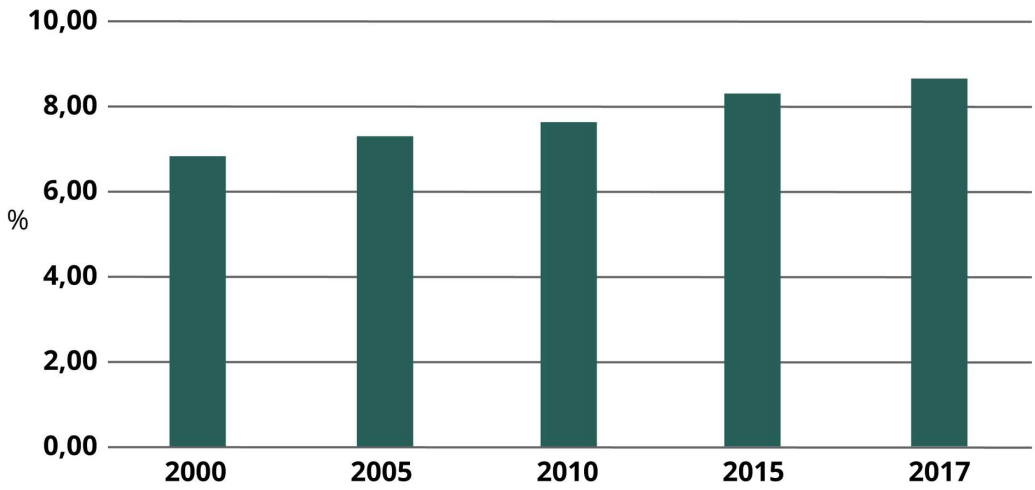

Odsetek osób w wieku powyżej 65. roku życia na świecie w latach 2000–2017
Źródło: Główny Urząd Statystyczny.

Polecenie 1

Dokonaj analizy danych przedstawionych w poniższej tabeli i zapisz najważniejsze wnioski. Zwróć uwagę na poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz historię wybranych państw.

Tabela 1. Odsetek osób w wieku powyżej 65. roku życia w państwach europejskich w latach 2000–2017 (dane: Eurostat, *Population change – Demographic balance and crude rates at national level*)

państwo	2000	2005	2010	2015	2017	zmiana w latach 2000-2017
Austria	15,42	15,95	17,64	18,45	18,53	3,11
Belgia	16,75	17,23	17,16	18,07	18,46	1,71
Białoruś	bd	bd	bd	14,23	14,68	bd
Bułgaria	16,17	17,40	18,17	20,00	20,73	4,55
Chorwacja	bd	17,33	17,84	18,82	19,60	bd
Cypr	11,22	12,05	12,54	14,61	15,56	4,35
Czechy	13,80	14,06	15,29	17,84	18,80	5,00
Dania	14,83	15,01	16,31	18,57	19,05	4,22
Estonia	14,86	16,57	17,43	18,76	19,34	4,48
Finlandia	14,84	15,87	17,01	19,95	20,90	6,06
Francja	15,81	16,31	16,61	18,41	19,19	3,38
Grecja	17,34	18,28	18,98	20,90	21,54	4,20
Hiszpania	16,53	16,56	16,80	18,50	18,96	2,43
Holandia	13,57	14,04	15,31	17,80	18,50	4,93
Irlandia	11,22	11,10	11,22	12,93	13,51	2,29
Islandia	11,61	11,81	12,01	13,71	14,43	2,82
Litwa	13,74	15,83	17,34	18,73	19,32	5,58
Luksemburg	14,28	14,08	13,95	14,18	14,24	-0,03
Łotwa	14,83	16,64	18,12	19,39	19,89	5,06

państwo	2000	2005	2010	2015	2017	zmiana w latach 2000-2017
Malta	12,10	13,30	14,92	18,15	18,81	6,70
Niemcy	16,25	18,63	20,66	21,05	21,22	4,97
Norwegia	15,25	14,71	14,88	16,15	16,64	1,39
Polska	12,14	13,15	13,57	15,42	16,55	4,41
Portugalia	16,03	17,18	18,26	20,29	21,11	5,08
Rosja	12,44	13,82	13,09	13,49	14,18	1,74
Rumunia	13,19	14,15	16,14	16,99	17,79	4,61
Słowacja	11,40	11,68	12,44	13,96	14,99	3,59
Słowenia	13,85	15,34	16,53	17,91	18,90	5,04
Szwajcaria	15,27	15,84	16,81	17,79	18,09	2,82
Szwecja	17,29	17,25	18,10	19,62	19,78	2,48
Ukraina	bd	bd	15,66	15,61	16,19	bd
Węgry	14,98	15,62	16,61	17,90	18,66	3,68
Wielka Brytania	15,81	15,92	16,27	17,74	18,07	2,27
Włochy	18,11	19,52	20,43	21,74	22,33	4,22

Polecenie 2

Dokonaj analizy danych przedstawionych w poniższej tabeli i zapisz najważniejsze wnioski. Zwróć uwagę na poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz położenie wybranych państw.

Tabela 2. Odsetek osób w wieku powyżej 65. roku życia w państwach pozaeuropejskich w latach 2000–2017 (dane: Eurostat, *Population change - Demographic balance and crude rates at national level*)

państwo	2000	2005	2010	2015	2017	zmiana w latach 2000-2017

państwo	2000	2005	2010	2015	2017	zmiana w latach 2000-2017
Arabia Saudyjska	3,00	2,97	2,98	3,05	3,30	0,29
Argentyna	9,91	10,11	10,40	10,93	11,20	1,29
Australia	12,34	12,89	13,45	14,98	15,50	3,16
Bangladesz	3,83	4,26	4,69	5,04	5,10	1,27
Brazylia	5,07	5,91	6,73	7,96	8,55	3,49
Chile	7,47	8,20	9,24	10,42	11,09	3,61
Chiny	6,91	7,69	8,40	9,68	10,64	3,73
Egipt	4,91	4,88	4,77	5,06	5,16	0,25
Filipiny	3,26	3,48	4,14	4,57	4,80	1,55
Indie	4,40	4,77	5,11	5,64	5,99	1,59
Indonezja	4,71	4,79	4,85	5,10	5,32	0,61
Iran	4,20	4,92	4,93	5,03	5,44	1,24
Izrael	10,01	10,02	10,45	11,22	11,73	1,72
Japonia	16,98	19,65	22,50	26,02	27,05	10,06
Kanada	12,57	13,12	14,19	16,15	16,98	4,41
Kolumbia	4,74	5,18	5,86	7,04	7,65	2,90
Korea Południowa	7,18	8,86	10,71	12,97	13,91	6,73
Malezja	3,91	4,40	4,94	5,86	6,29	2,38
Meksyk	5,04	5,38	5,90	6,48	6,86	1,81
Nigeria	2,82	2,74	2,74	2,74	2,75	-0,06
Nowa Zelandia	11,82	12,06	13,05	14,65	15,32	3,51
Pakistan	4,09	4,25	4,42	4,48	4,49	0,41
Peru	4,88	5,67	6,20	6,83	7,15	2,27
Południowa Afryka	4,02	4,34	4,68	5,08	5,34	1,32
Rosja	12,44	13,82	13,09	13,49	14,18	1,74
Singapur	7,35	8,23	9,02	11,69	12,92	5,58
Stany Zjednoczone	12,32	12,29	12,97	14,64	15,41	3,09
Tajlandia	6,54	7,76	8,91	10,56	11,37	4,84

państwo	2000	2005	2010	2015	2017	zmiana w latach 2000-2017
Turcja	5,35	6,70	7,01	7,97	8,33	2,98
Wenezuela	4,34	4,88	5,50	6,26	6,61	2,27
Wietnam	6,42	6,58	6,55	6,74	7,15	0,73
Zjednoczone Emiraty Arabskie	1,10	0,92	0,75	1,02	1,14	0,05

Udział populacji w wieku powyżej 65 w całkowitej liczbie ludności regionów na świecie. Źródło: Baranowska A., *Starzenie się społeczeństwa europejskiego jako wyzwanie XXI wieku. Casus Polski*, „Opuscula Sociologica nr 4", [22] 2017 ISSN 2299-9000.

region	% populacji w wieku 65 lat i więcej			
1950	2000	2025	2050	
Afryka	3,2	3,4	3,9	5,9
Ameryka Południowa i Środkowa	3,6	5,6	10,3	19,5
Ameryka Północna	8,2	12,3	19,1	22,7
Australia i Oceania	7,4	9,8	14,2	18,2
Azja	4,1	5,7	10,1	18,2
Europa	8,2	14,7	21,1	27,6
Świat	5,1	6,8	10,4	16,0

Źródło: Baranowska A., *Starzenie się społeczeństwa europejskiego jako wyzwanie XXI wieku. Casus Polski*, „Opuscula Sociologica" nr 4, [22] 2017 ISSN 2299-9000.

Według prognoz demograficznych do 2050 roku odsetek osób najstarszych w społeczeństwie będzie rosnąć. Oznacza to, że w Europie proces starzenia się społeczeństwa będzie się pogłębiać, a w innych częściach świata będzie bardziej widoczny lub dopiero rozpocznie się. Wyjątkiem może być kontynent afrykański, dla którego przewiduje się wzrost odsetka osób najstarszych jedynie do wartości 5,9%.

Słownik

> **długość życia**
>
> to obliczona na podstawie liczby ludności i danych dotyczących ruchu naturalnego przewidywana długość życia osób w danym wieku; najczęściej podaje się przewidywaną długość życia osób urodzonych w danym roku, w ten sposób można odpowiedzieć na pytanie, ile przeciętnie lat żyje człowiek urodzony np. w 2017 roku;

w statystykach można również znaleźć odpowiedź na pytanie, ile przeciętnie jeszcze lat będzie żyć człowiek, który w 2017 roku miał np. 50 lat

osoby w wieku poprodukcyjnym

osoby w wieku powyżej 60 (kobiety) i 65 (mężczyźni) lat (przedział dotyczący Polski)

osoby w wieku produkcyjnym

osoby w wieku od 18 do 59 (kobiety) i 64 (mężczyźni) lat (przedział dotyczący Polski)

osoby w wieku przedprodukcyjnym

osoby w wieku od 0 do 17 lat

struktura wiekowa ludności

struktura ukazująca udział poszczególnych grup wiekowych w całkowitej liczbie ludności danej jednostki – kraju, województwa, gminy; różne kraje mają różną strukturę wiekową ludności, ponieważ każdy region znajduje się na innym etapie rozwoju społeczno-gospodarczego; kraje najlepiej rozwinięte charakteryzują się zmniejszającym się odsetkiem osób w wieku przedprodukcyjnym i jednocześnie rosnącym odsetkiem osób w wieku poprodukcyjnym

współczynnik obciążenia demograficznego

liczba osób w wieku nieprodukcyjnym (przed- i poprodukcyjnym) przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym

współczynnik przyrostu naturalnego

jedna z miar charakteryzujących ruch naturalny ludności; współczynnik jest różnicą pomiędzy liczbą urodzeń i liczbą zgonów odniesioną do 1000 ludzi, czyli wyrażoną w promilach

współczynnik reprodukcji brutto

liczba córek urodzonych przeciętnie przez kobietę przy założeniu, że kobieta, będąc w wieku rozrodczym (15–49 lat), rodzić będzie z częstotliwością, jaką charakteryzują się wszystkie kobiety rodzące w roku, dla którego oblicza się współczynnik (niezmienne współczynniki płodności)

Audiobook

Polecenie 1

Na podstawie audiobooka opisz dotychczasową aktywność międzynarodową w zakresie starzenia się społeczeństwa.

Polecenie 2

Jakie są rekomendacje dla państw i polityki ludnościowej w zakresie przeciwdziałania negatywnym skutkom omawianego procesu?

Audiobook można wysłuchać pod adresem: https://zpe.gov.pl/b/P1GBN964q

Proces starzenia się społeczeństwa dotyczy wielu państw na świecie. Jedne kraje już od wielu lat zmagają się z konsekwencjami tego procesu, inne dopiero poznają istotę zmian demograficznych. Za chwilę wysłuchasz fragmentu artykułu Marleny Kilan pod tytułem „Starzenie się społeczeństw wyzwaniem dla współczesnego świata", z którego dowiesz się między innymi, że proces starzenia się społeczeństwa jest problemem ogólnoświatowym.

„Pierwsza debata na forum ONZ poruszająca zagadnienie starzenia się społeczeństw miała miejsce w 1948 roku z inicjatywy Argentyny, kolejna w 1969 roku na wniosek Malty. W 1974 roku w Bukareszcie odbył się Światowy Kongres Demograficzny. Upatrując w długowieczności jedno z największych wyzwań XX wieku ONZ zwołała w 1982 roku w Wiedniu Światowe Zgromadzenie na Temat Starzenia się Społeczeństw, podczas którego uchwalono Międzynarodowy Plan Działania w Kwestii Starzenia się Społeczeństw – pierwszy międzynarodowy dokument wytyczający kierunki działania w tworzeniu programów podejmujących kwestię demograficznego starzenia się

populacji. W formie 62 zaleceń odnosi się on do działań w sferze badań naukowych, zdrowia, ochrony seniorów jako konsumentów, warunków mieszkaniowych i otoczenia fizycznego, rodziny, opieki społecznej, zabezpieczenia dochodów, zatrudnienia i edukacji. Podkreśla między innymi potrzebę wiekowej integracji społeczeństwa oraz potencjał seniorów dla rozwoju i wartości życia społecznego. W odpowiedzi na potrzeby starzejących się społeczeństw krajów całego świata rok 1999 ogłoszono Rokiem Ludzi Starszych. Podejmując hasło Społeczeństwo dla ludzi w każdym wieku (A society for all ages) dyskutowano na temat wpływu starzenia się populacji na kształt rodziny i całych narodów, powstawanie nowych rodzajów domostw, transportu, usług, produkcji i konsumpcji. Zgromadzenie Ogólne ONZ zdefiniowało i określiło model społeczeństwa dla wszystkich grup wieku. Przyjęto, że jest nim zbiorowość, która dostosowuje swą strukturę i funkcjonowanie, jak również politykę i planowanie, do potrzeb i umiejętności wszystkich, uwalniając w ten sposób potencjał wszystkich z korzyścią dla wszystkich. W 2002 roku w Madrycie pod egidą ONZ odbyło się II Światowe Zgromadzenie w sprawie Starzenia się, podczas którego przyjęto strategię wdrażania Międzynarodowego Planu Działania w kwestii budowania społeczeństwa dla osób w każdym wieku, zalecającego uwzględnianie zmian demograficznych w tworzonych programach rządowych. Wyznaczono priorytetowe kierunki działań politycznych, dotyczące zwłaszcza: ochrony zdrowia, zabezpieczenia finansowego, gospodarki, rynku pracy, zabezpieczenia społecznego socjalnego, edukacji, umacniania międzypokoleniowych więzi, promocji pozytywnego wizerunku osób starszych.”

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Dokonaj analizy danych zawartych w tabelach w e-materiale i zaznacz prawidłowy wniosek.

- Prognozowany odsetek ludności w wieku powyżej 65. roku życia w populacji światowej w 2050 roku będzie wyższy niż w populacji europejskiej w 2000 roku.
- W okresie 1950–2050 udział osób najstarszych w populacji Afryki i Azji był i będzie zbliżony.
- Największe zmiany odsetka osób w wieku powyżej 65. roku życia prognozowane są dla populacji Ameryki Północnej.
- W 2050 roku populacja Afryki osiągnie odsetek osób najstarszych podobny do poziomu Azji z 1950 roku.

Ćwiczenie 2

Poniższy wykres przedstawia odsetek osób w wieku powyżej 65 lat w populacjach wybranych państw w okresie 2000-2017. Na podstawie wykresu określ, które twierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

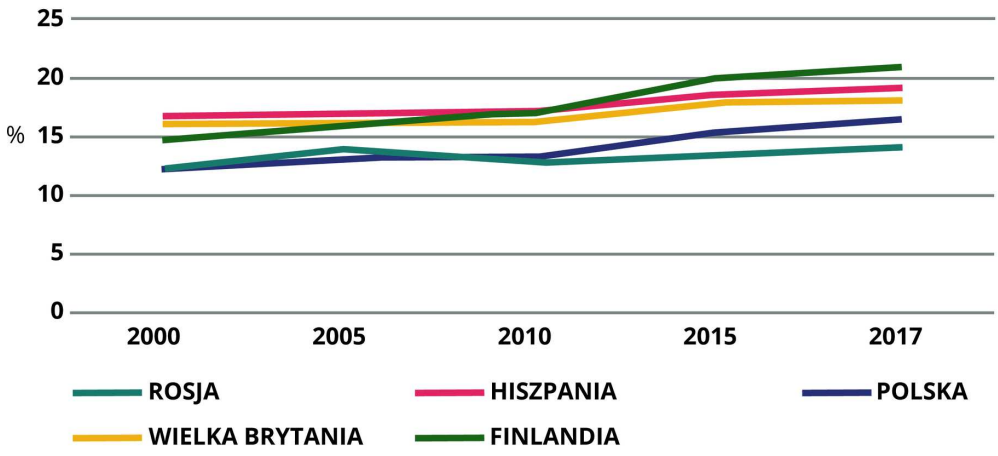

Odsetek osób powyżej 65 lat w populacjach wybranych państw w okresie 2000–2017
Źródło: BDL GUS, dostępny w internecie: https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start.

Twierdzenia	Prawda	Fałsz
W każdym państwie w okresie 2000–2017 odsetek osób w wieku powyżej 65. roku życia stale wzrastał.	○	○
Największe zmiany omawianego wskaźnika zaobserwowano w Finlandii.	○	○
Wielka Brytania i Hiszpania wykazują podobną charakterystykę omawianego wskaźnika.	○	○
Rosja w prezentowanym okresie charakteryzowała się najniższą wartością omawianego wskaźnika.	○	○

Ćwiczenie 3

Dopasuj problemy związane ze starzeniem się społeczeństwa do typu konsekwencji.

Opis	Konsekwencje gospodarcze	Konsekwencje przestrzenne	Konsekwencje społeczne
Wzrost zapotrzebowania na lekarzy geriatrów	◯	◯	◯
Wykluczenie cyfrowe osób starszych	◯	◯	◯
Niedobór siły roboczej	◯	◯	◯

Ćwiczenie 4

Oceń, czy poniższe stwierdzenia są prawdziwe czy fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Wydłużanie się trwania życia nie wpływa na strukturę wiekową ludności.	◯	◯
Krótszy wiek emerytalny skutkuje zwiększaniem odsetka osób w wieku poprodukcyjnym.	◯	◯
Wiek emerytalny wpływa na strukturę wiekową w zakresie podziału na grupy ekonomiczne.	◯	◯
Wydłużenie wieku emerytalnego zwiększa obciążenie ekonomiczne ludności.	◯	◯

Ćwiczenie 5

Na podstawie danych w poniższej tabeli oblicz wartość współczynnika obciążenia ekonomicznego dla 5 państw europejskich. Uzyskane wyniki omów na forum klasy i wpisz do ostatniej kolumny tabeli z dokładnością do dwóch miejsc po przecinku.

Państwo	Liczba osób w wieku 0–4	Liczba osób w wieku 5–19	Liczba osób w wieku 20–39	Liczba osób w wieku 40–64	liczba osób w wieku 65 i więcej	Współczynnik obciążenia ekonomicznego
Finlandia	288	905	1 386	1 774	1 150	
Francja	3 885	12 528	15 988	21 730	12 857	
Grecja	476	1 617	2 607	3 749	2 320	
Hiszpania	2 151	7 078	11 459	17 018	8 823	
Holandia	872	2 945	4 207	5 898	3 160	

źródło danych: Eurostat, *Population: Structure indicators*

Ćwiczenie 6

Przeanalizuj dane zawarte w powyższej tabeli i zaznacz prawidłowe odpowiedzi.

Odsetek osób w wieku 65 i więcej lat w populacji stabilnej o różnych kombinacjach płodności i umieralności (w %).

współczynnik reprodukcji brutto	dalsze trwanie życia noworodka według wieku					
30	**40**	**50**	**60**	**70**	**80**	
2,0	5,8	5,9	5,9	5,9	6,1	7,5
1,0	14,5	14,9	15,5	15,7	16,5	20,2
0,8	17,8	18,9	19,7	20,1	21,2	25,9

Źródło: Uhlenberg P., *Population aging and social policy*, „Annual Review of Sociology" 1992, vol. 18, s. 452.

- [ ] Proces starzenia się społeczeństwa zachodzi szybciej w państwach o najniższym współczynniku reprodukcji brutto.
- [ ] W społeczeństwach o najniższej długości trwania życia odsetek osób w wieku poprodukcyjnym jest niższy w porównaniu z państwami, w których średnie trwanie życia jest dłuższe.
- [ ] W państwach o wysokim współczynniku reprodukcji odsetek osób w wieku poprodukcyjnym wraz ze wzrostem długości trwania życia zmienia się bardzo szybko, szybciej niż w państwach o niższej wartości współczynnika reprodukcji.

- [ ] Wraz ze wzrostem długości trwania życia zmniejsza się odsetek osób w wieku poprodukcyjnym.

Ćwiczenie 7

Zapoznaj się z poniższym tekstem i zaznacz, czy podane w tabeli twierdzenia są prawdziwe czy fałszywe.

Używając języka politologów, zjawisko wzrostu liczby osób starych określić można obrazowo jako „siwienie elektoratu". Jest to siwienie podwójne, oznacza bowiem zarówno wzrost udziału ludzi starych wśród potencjalnych wyborców (osób uprawionych do głosowania), jak i wzrost udziału tych grup wiekowych wśród faktycznych uczestników wyborów. Bezpośrednio jest to powodowane faktem, że obywatele w starszym wieku są bardziej zdyscyplinowanymi wyborcami. Ich głosy – na co wskazują analizy – zaczynają przesądzać o wynikach wyborów. W 2016 roku osoby w wieku emerytalnym stanowiły 22,5% uprawnionych do głosowania, w roku 2030 będzie to 27,5%, a w 2040 roku stanowić będą jedną trzecią elektoratu (Gadomski, 2016). W związku z powyższym ta grupa obywateli staje się coraz ważniejszym adresatem programów partii politycznych. Żadna partia czy koalicja rządząca (również żadna partia i koalicja opozycyjna pragnąca zdobyć władzę) nie mogą lekceważyć potrzeb osób starszych. W opinii specjalistów będą oni mieli coraz większy wpływ na wyniki wyborów zarówno na szczeblu lokalnym, krajowym, jak i europejskim.

Źródło: Baranowska A., *Starzenie się społeczeństwa europejskiego jako wyzwanie XXI wieku. Casus Polski*, Opuscula Sociologica nr 4, [22] 2017.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
"Siwienie elektoratu" to zjawisko rosnącego odsetka osób starszych wśród uczestników wyborów.	◯	◯
Wzrost odsetka osób starszych wśród uczestników wyborów jest wynikiem tylko wzrostu odsetka osób w tym wieku w całym społeczeństwie.	◯	◯
Prognozuje się, że osoby wieku poprodukcyjnym w 2040 będą stanowić 30% osób uprawnionych do głosowania w Polsce.	◯	◯
Proces starzenia się społeczeństwa ma konsekwencje polityczne.	◯	◯

Ćwiczenie 8

Podaj po dwie wady i zalety zasiłków finansowych przyznawanych osobom posiadającym dzieci.

Wady

Zalety

Dla nauczyciela

SCENARIUSZ LEKCJI

Imię i nazwisko autora: Magdalena Fuhrmann

Przedmiot: geografia

Temat lekcji: Społeczno-gospodarcze skutki starzenia się społeczeństw

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony, klasa IV

PODSTAWA PROGRAMOWA

Cele kształcenia - wymagania ogólne

I. Wiedza geograficzna

1) Rozumienie specjalistycznych pojęć i posługiwanie się terminami geograficznymi.

2) Rozszerzenie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.

6) Integrowanie wiedzy przyrodniczej, społecznej, ekonomicznej i humanistycznej.

II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce

1) Prowadzenie obserwacji i pomiarów w terenie, opracowanie i prezentacja wyników, analizowanie pozyskanych danych oraz formułowanie wniosków na ich podstawie.

2) Analizowanie i wyjaśnianie zjawisk i procesów geograficznych oraz zróżnicowania przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego świata.

4) Formułowanie twierdzeń o prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego oraz wzajemnych zależności w systemie przyroda – człowiek – gospodarka.

III. Kształtowanie postaw

1) Rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna.

2) Kształtowanie przekonania o użyteczności edukacji geograficznej dla osobistego rozwoju człowieka oraz aktywności społecznej.

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

XX. Problemy polityczne współczesnego świata: współczesne zmiany na mapie politycznej świata, przemiany systemowe w Europie, funkcjonowanie Unii Europejskiej, przyczyny i skutki terroryzmu, relacje między cywilizacją zachodnią i cywilizacją islamu. Uczeń:

2) przedstawia i ocenia skutki (polityczne, społeczne i gospodarcze) przemian ustrojowych i gospodarczych w Europie i krajach byłego ZSRR po 1989 r.

XXI) Wybrane problemy społeczne współczesnego świata: problemy demograficzne, skutki migracji, problemy uchodźstwa, handel ludźmi na świecie, niewolnictwo, wykorzystywanie pracy dzieci i pracowników w krajach o niskich kosztach pracy, bezrobocie, prześladowania religijne i nietolerancja. Uczeń:

2. formułuje hipotezy dotyczące wpływu procesów starzenia się ludności na życie społeczne i gospodarkę, ze szczególnym uwzględnieniem Europy.

Kształtowane kompetencje kluczowe

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne

Uczeń:

- poznaje proces starzenia się społeczeństw,
- rozumie konsekwencje procesu starzenia się ludności dla społeczeństwa i gospodarki,
- potrafi wskazać działania ograniczające negatywne konsekwencje procesu starzenia się społeczeństw.

Strategie nauczania: asocjacyjna

Metody i techniki nauczania: Blended learnign, IBSE

Forma zajęć: praca w grupach

Środki dydaktyczne: e-materiał, komputer, projektor multimedialny, zeszyt

Materiały pomocnicze

- Adamczyk M., *Starzenie się społeczeństwa polskiego wyzwanie zrównoważonego rozwoju*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria Organizacja i Zarządzanie, z. 106, poz. 1981, s. 105-113.

- Kilan M., *Starzenie się społeczeństw wyzwaniem dla współczesnego świata*, Praca Socjalna, 1(styczeń-luty), s. 21-34.
- Okólski M., *Demografia: podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- *Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki*, Opracowanie tematyczne OT-601, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, 2011.

PRZEBIEG LEKCJI

Faza wprowadzająca

- Przedstawienie celu lekcji.
- Nauczyciel w krótkiej dyskusji z uczniami przypomina pojęcia związane z kształtowaniem się liczby ludności i jej struktury wiekowej (przypomnienie pojęć).

Faza realizacyjna

- Uczniowie indywidualnie zapoznają się z e-materiałem.
- Po przedstawieniu i wyjaśnieniu treści lekcji, nauczyciel w formie ustnej weryfikuje zrozumienie materiału przez uczniów.
- Następnie uczniowie w parach zapoznają się ponownie z tabelami danych zawartymi w e-materiale. Uczniowie wykonują polecenia zawarte pod tabelami. Nauczyciel sprawdza na forum klasy poprawność analizy.
- Następnie każdy uczeń indywidualnie w zeszycie przygotowuje odpowiedź na pytanie: Jakie są przyczyny procesu starzenia się społeczeństwa? Dodatkowo opisuje własnymi słowami dwie wybrane konsekwencje procesu starzenia się ludności.
- Nauczyciel dzieli uczniów na kilka grup.
- Uczniowie zapoznają się z audiobookiem i przygotowują w grupach (lub parach – decyduje nauczyciel) prezentację na temat dotychczasowej aktywności międzynarodowej w zakresie przeciwdziałania negatywnym skutkom starzenia się społeczeństwa.
- Uczniowie prezentują swoje wypowiedzi. Nauczyciel ustnie weryfikuje zrozumienie materiału omówionego na lekcji.

Faza podsumowująca

- Przypomnienie celów lekcji.
- Podsumowanie wiedzy zaprezentowanej na lekcji.
- Utrwalenie najważniejszych pojęć, szczególnie tych, które sprawiały uczniom najwięcej problemów podczas zajęć.
- Ocena pracy uczniów podczas lekcji.

Praca domowa

- Przygotowanie pracy pisemnej lub posteru/prezentacji (decyduje nauczyciel) na temat zmian, jakie zaszły w miejscu zamieszkania ucznia na skutek procesu starzenia się demograficznego. W opracowaniu uczniowie mogą przeprowadzić rozmowy ze swoimi rodzicami, rodziną czy starszymi znajomymi (zadanie długoterminowe).

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania danego multimedium Materiał multimedialny zwarty w e-materiale może być wykorzystany podczas powtórzenia materiału całego działu pt. „Wybrane problemy społeczne współczesnego świata", a także podczas utrwalania umiejętności przekształcania danych oraz analizowania danych statystycznych.